ΑΤΤΙΚΗ ΣΕ ΚΡΙΣΗ, Συνέδριο Τμήματος Αττικής Συλλόγου Αρχιτεκτόνων (ΣΑΔΑΣ-ΠΕΑ)
Μητροπολιτική Περιοχή της Αττικής: Όψεις της Κρίσης στην Πόλη και την Κατοικία και οι Αρχιτέκτονες. Μεταλλαγές στις Διαδικασίες Χωρικής Παραγωγής και Σχεδιασμού
20-21-22 Οκτωβρίου 2017, Κτίριο Αβέρωφ, Ε.Μ.Πολυτεχνείο, Πατησίων 42, Αθήνα

Θεματική Ενότητα:
ΧΩΡΙΚΕΣ ΑΠΕΙΚΟΝΙΣΕΙΣ ΤΗΣ ΚΡΙΣΗΣ ΣΕ ΔΗΜΟΥΣ ΚΑΙ ΓΕΙΤΟΝΙΕΣ ΤΗΣ ΑΤΤΙΚΗΣ

Εργατικές Λέσχες στην Αθήνα: τρία παραδείγματα, κάποιες σκέψεις και μια υπόθεση Εργασίας

Φωτεινή Γεωργακοπούλου, αρχιτέκτονας ΕΜΠ, MFA Παν/μίου των Τεχνών του Τόκιο - ανεξάρτητη ερευνήτρια, fgeo@tee.gr

Σύνοψη

Μετά την έκρηξη δημιουργίας κοινωνικών χώρων που λειτούργησε σε μεγάλο βαθμό σαν αντίβαρο στην κατάρρευση των υποδομών στην Ελλάδα της κρίσης αρχίζοντας από το 2010, τα τελευταία δυο χρόνια ο αριθμός και οι δραστηριότητες των χώρων βρίσκονται σε φθίνουσα τροχιά, παρόλο που οι λόγοι της ύπαρξής τους παραμένουν. Ωστόσο οι παραπάνω χώροι (συνελεύσεις κατοίκων, εργατικές λέσχες, στέκια, αγορές χωρίς μεσάζοντες, συλλογικές κουζίνες, αυτοδιαχειριζόμενα πάρκα, κα) με την παρουσία τους κατάφεραν ν' αλλάξουν την όψη της Αθήνας ανοίγοντας για πρώτη φορά σε τόσο πλατιά βάση τη συζήτηση για τη διαχείριση του δημόσιου χώρου και των κοινών. Όσο κι αν το σημερινό πολιτικό περιβάλλον έχει υποβάλλει μια ατμόσφαιρα μετευφορικής απογοήτευσης και απάθειας, υπάρχουν χώροι που εξακολουθούν να λειτουργούν, ακόμα και να αναπτύσσονται. Ανάμεσά τους οι Εργατικές Λέσχες (ΕΛ) με το άτυπο δίκτυό τους πανελλαδικά είναι ένα χαρακτηριστικό αντικείμενο έρευνας σε μικροκλίμακα γειτονιάς για το πώς μια αντιδομή αλληλεγγύης, με κεντρικό λόγο ύπαρξής της μάλιστα την υποστήριξη των εργατικών δικαιωμάτων που πλήττονται βάναυσα σήμερα, αλλάζει τον χώρο και τους ανθρώπους του. Μέσα από την παρουσίαση τριών ΕΛ στην Αθήνα (Νέας Σμύρνης, Νέας Ιωνίας και Κυψέλης-Πατησίων-Γαλατσίου), που γίνεται με συνεντεύξεις μελών τους και συμπλήρωση ερωτηματολογίου καθώς και με την ανάλυση των χωρικών τους δεδομένων, καταγράφονται τα εγχειρήματα και επιχειρείται μια διατύπωση προβληματισμών που ελπίζω πως θα προχωρήσουν τη συζήτηση για το πως θέλουμε να είναι αυτό το νέο μοντέλο ζωής και εργασίας που θα μπορέσει να αντικαταστήσει το χρεωκοπημένο κυρίαρχο.

Λέξεις κλειδιά

εργασία, αλληλεγγύη, εναλλακτικά μοντέλα

Εισαγωγή

Η ευρύτερη μητροπολιτική περιοχή των Αθηνών βιώνει μια βαθιά κρίση που επίσημα ξεκίνησε το 2008 και που ακόμα και σήμερα συνεχίζει να επηρεάζει με διάφορους τρόπους την οικονομία και την κοινωνία. Το Κίνημα των Πλατειών του 2011 άφησε σαν παρακαταθήκη μια πλειάδα συλλογικών σχημάτων, αυτο-οργανωμένων εγχειρημάτων και ανοιχτών χώρων, σχεδόν σε κάθε γειτονιά, σαν ελάχιστη αντίσταση στις βίαιες επιθέσεις που προέκυψαν ως αποτέλεσμα εφαρμογής των Μνημονίων. Αυτοί οι χώροι λειτούργησαν σαν τα "κέντρα" των αγώνων για τα κοινά αλλά και για βασικά ανθρώπινα δικαιώματα. Σήμερα βέβαια πολλοί έχουν διακόψει ή περιορίσει δραστικά τη λειτουργία τους επηρεασμένοι από το τρέχον υποτονικό κινηματικό κλίμα: η αρχική πανηγυρική "ανάθεση" των ελπίδων μέρους του κινήματος στην σημερινή κυβέρνηση σύντομα γέννησε έντονα αισθήματα απογοήτευσης και απόσυρσης.

Ωστόσο υπάρχουν και πετυχημένα παραδείγματα που ακόμα βρίσκονται σε λειτουργία –και μάλιστα αναπτύσσονται- και ανάμεσά τους επέλεξα να εστιάσω στις Εργατικές Λέσχες (ΕΛ) για να παρουσιάσω τρεις από τις πέντε που δραστηριοποιούνται στην ευρύτερη περιοχή των Αθηνών (σε σύνολο οκτώ, μέλη ενός άτυπου πανελλαδικού δικτύου). Πρόκειται για τις ΕΛ Νέας Σμύρνης, την πρώτη που ιδρύθηκε το 2011, της Νέας Ιωνίας (2013) και της Πατησίων-Κυψέλης-Γαλατσίου, την πιο πρόσφατη από τις τρεις, που ιδρύθηκε μόλις τον Δεκέμβριο 2016. Μένοντας στη Ν. Σμύρνη για 16 χρόνια, κι έχοντας την ενεργή εμπειρία της Λαϊκής της Συνέλευσης παρακολούθησα από κοντά τη γέννηση της ΕΛ Ν. Σμύρνης και την κατοπινή της εξέλιξη.

Γενικά χαρακτηριστικά

Προσαρμοζόμενες η καθεμιά στη δική της γειτονιά κάποιες από τις ΕΛ συγκεντρώνουν και διανέμουν κιόλας, τρόφιμα σε όσους έχουν ανάγκη. Επίσης παρέχουν μαθήματα ενισχυτικής διδασκαλίας σε παιδιά από οικογένειες που δεν είναι σε θέση να πληρώσουν φροντιστήρια. Αυτές οι χωρίς αντίτιμο δραστηριότητες με κανέναν τρόπο δεν πρέπει να αντιμετωπιστούν σαν αφ' υψηλού φιλανθρωπία αλλά σαν αλληλεγγύη από τους κάτω προς όλους όσοι βρίσκονται στην ίδια θέση. Το ίδιο συμβαίνει με δραστηριότητες (αυτό)μόρφωσης και πολιτισμού, όπως μαθήματα παραδοσιακών χορών, που συγκεντρώνουν πλήθος κόσμου στην ΕΛ Ν. Σμύρνης, μαθήματα ξένων γλωσσών, -συμπεριλαμβανομένων και ελληνικών, στην περίπτωση της ΕΛ. Νέας Ιωνίας καθώς υπάρχει μεγάλος αριθμός Πακιστανών εργατών στην περιοχή- μαθημάτων φωτογραφίας, ποιητικές αναγνώσεις, κινηματογραφικές προβολές, θεατρικές παραστάσεις, συναυλίες. Η υποστήριξη όλων των παραπάνω είναι εφικτή με το διαρκές άνοιγμα των ΕΛ προς τον κόσμο που ενισχύει τα εγχειρήματα, με μηνιαία συνδρομή καθενός και καθεμιάς ανάλογα με τις δυνατότητές του, και με τη λειτουργία μπαρ καθώς και τακτικών πάρτυ ενίσχυσης ώστε να επιμερίζονται αποτελεσματικά τα κόστη λειτουργίας.

Η πολύχρωμη ποικιλία πολιτιστικών δραστηριοτήτων ωστόσο δεν είναι παρά άλλη μια έκφραση υποστήριξης του κόσμου της εργασίας που ιδιαίτερα σήμερα δέχεται αλλεπάλληλες επιθέσεις σε ένα ολοένα και σκληρότερο περιβάλλον δουλειάς. Οι ΕΛ παίρνουν θέση στα τρέχοντα εργασιακά ζητήματα και συχνά υποστηρίζουν έμπρακτα με διάφορους τρόπους εργαζόμενους που αντιμετωπίζουν προβλήματα [εικ. 1]. Ο απώτερος στόχος είναι η δημιουργία χειραφετημένων υποκειμένων που μέσα από τη συμμετοχή θα είναι σε θέση να διεκδικήσουν όχι μόνο καλύτερες συνθήκες εργασίας αλλά και μια αξιοπρεπή ζωή. Οι κοινές αρχές που μοιράζονται όλες οι ΕΛ δεν βασίζονται σε στενές πολιτικές συμπάθειες αλλά στην αλληλεγγύη που αποκλείει φασιστικές, ρατσιστικές και σεξιστικές συμπεριφορές.

Εικόνα 1: Αφίσες με εργατικές διεκδικήσεις, προβληματισμό και ανακοίνωση απεργίας στα Εξάρχεια

Οπτική και ερευνητικά εργαλεία

Πρέπει να σημειωθεί πως υπήρξαν δυο προηγούμενες πρωτοβουλίες αλληλεγγύης, η Εργατική Βοήθεια και η Κοινωνική Αλληλεγγύη, προς τους καταδιωγμένους κομμουνιστές στην Ελλάδα από το 1924 έως το 1936, καθώς και αρκετές απόπειρες συμμετοχικών εργατικών εγχειρημάτων στη δεκαετία του '70 έως τις αρχές του '80. Ωστόσο η εμπειρία που προέκυψε ως αποτέλεσμα ήταν ανεπαρκώς τεκμηριωμένη και για πολύ καιρό στο περιθώριο του ερευνητικού ενδιαφέροντος και μόνο πρόσφατα βρίσκεται στο επίκεντρο της προσοχής. Αυτό πιθανά συμβαίνει και λόγω του ότι τα τρέχοντα εγχειρήματα που έγραψαν και γράφουν ιστορία τα τελευταία χρόνια συγκέντρωσαν από την αρχή το ενδιαφέρον πλήθους ντόπιων αλλά πλέον και ξένων ερευνητών που τα εξετάζουν από κοινωνικο-πολιτική άποψη με κάθε μέσο όπως είναι αναμενόμενο, οπότε είναι λογικό το ενδιαφέρον, κυρίως των ντόπιων ερευνητών, να στρέφεται και προς την ιστορία του πράγματος.

Στη δική μου περίπτωση λόγω του υπόβαθρου της αρχιτεκτονικής, το ενδιαφέρον μου αρχικά και κυρίως εστιάστηκε στα χωρικά χαρακτηριστικά των εγχειρημάτων, με την έννοια πως ήμουν αρκετά περίεργη αν θα μπορούσα να εντοπίσω τέτοια, και στη συνέχεια, τι θα μπορούσε να σημαίνουν αυτά τα χαρακτηριστικά για τις γειτονιές, την πόλη, και τελικά τους ίδιους τους αρχιτέκτονες και όσους παράγουν χώρο. Στη συνέχεια βέβαια μου γεννήθηκαν πολλές σκέψεις και επέκτεινα τον προβληματισμό μου πολύ πέρα από το συγκεκριμένο πεδίο

ενδιαφέροντος. Αρχικά για λόγους καλύτερης τεκμηρίωσης αλλά και για διευκόλυνση της διαπροσωπικής επικοινωνίας σχεδίασα ένα ανοιχτό ερωτηματολόγιο με δεκατέσσερις ενδεικτικές ερωτήσεις που τις απηύθυνα σε συμμετέχοντες/ουσες στις ΕΛ και σκιαγραφούν όσο γίνεται πληρέστερα το εγχείρημα:

1. *Ποιοι/ες ξεκίνησαν το εγχείρημα;*
2. *Πως αυτοπροσδιορίζονται;*
3. *Πότε ξεκίνησε το εγχείρημα;*
4. *Με τι στόχους;*
5. *Με τι κριτήρια επελέγη ο χώρος;*
6. *Πρόκειται για κατάληψη ή ο χώρος υπάγεται σε άλλο καθεστώς;*
7. *Η αρχική ομάδα παραμένει; Υπήρξαν αλλαγές στη σύστασή της, και αν ναι, για ποιους λόγους συνέβη αυτό;*
8. *Ποιο είναι το πρόγραμμα των δράσεων; (πολιτικών και μη)*
9. *Ποιοι είναι οι συμμετέχοντες στις δράσεις του χώρου; (πχ μαθητές, εργαζόμενοι, πολιτικοί σύντροφοι;)*
10. *Υπάρχει αμφίδρομη επικοινωνία με τους συμμετέχοντες; (για παράδειγμα, κάποιοι που κάνουν μαθήματα συμμετέχουν ενεργητικά σε άλλες κοινωνικές / πολιτικές δράσεις;)*
11. *Πως χρηματοδοτείται το εγχείρημα;*
12. *Πως αποτιμάτε την επιρροή του χώρου στη γειτονιά;*
13. *Υπάρχει σχέση του χώρου με γειτονικά στέκια;*
14. *Ποιες θεωρείτε πως είναι οι προοπτικές εξέλιξης του χώρου στο μέλλον;*

Στη διάρκεια αυτών των άτυπων συνεντεύξεων εννοείται πως πολύ σημαντικές ήταν και οι προσωπικές ματιές των μελών των ΕΛ με τα οποία συζήτησα, που μου επέτρεψαν να κατανοήσω καλύτερα το περιβάλλον των εγχειρημάτων ώστε να μπορέσω να χαρτογραφήσω την περιοχή τους και να είμαι σε θέση να αναπτύξω την υπόθεση Εργασίας μου στα τρία παρακάτω σημεία:

1. μπορούμε να μάθουμε από τους/τις κάτω και αυτά τα μαθήματα μπορεί να είναι χρήσιμα για την [επαν]εκπαίδευση φοιτητών αρχιτεκτονικής αλλά και επαγγελματιών

2. η έμφαση που δίνουν οι ΕΛ στα εργασιακά ζητήματα τις καθιστά ιδανική πλατφόρμα για ν' ανοίξει η συζήτηση σχετικά με διαφορετικά εργασιακά πρότυπα, κοινωνικά συναφή, ακόμα και προσανατολισμένα προς νέα αντικείμενα εργασίας

3. τα εναλλακτικά εργασιακά πρότυπα που τελούν υπό διερεύνηση ή υπό πειραματική εφαρμογή αμφισβητούν τα όρια της κυρίαρχης διάθεσης εκμετάλλευσης απέναντι στην παραγωγή, το περιβάλλον, και τελικά τον ίδιο τον τρόπο ζωής μας

Μια απόπειρα χωρικής ανάλυσης ή Μαθήματα από τα κάτω

1. μπορούμε να μάθουμε από τους/τις κάτω και αυτά τα μαθήματα μπορεί να είναι χρήσιμα για την [επαν]εκπαίδευση φοιτητών αρχιτεκτονικής αλλά και επαγγελματιών

Καταρχάς και οι τρεις περιπτώσεις των ΕΛ παρουσιάζουν κάποια κοινά χαρακτηριστικά σχετικά με τη θέση τους. Συνήθως στεγάζονται σε νοικιασμένους ή παραχωρημένους χώρους και όχι σε καταλήψεις. Καθώς μπορούν να πληρώσουν μόνο χαμηλά νοίκια αυτοί οι διαθέσιμοι χώροι είναι σχεδόν πάντα παλιές κατασκευές, συχνά σε κακή κατάσταση, έτσι που τα μέλη αναγκαστικά για να περιορίσουν τα έξοδα πρέπει να αναλάβουν το μεγαλύτερο μέρος των επισκευών τα ίδια με προσωπική εργασία. Σαν αποτέλεσμα, παλιά κτίρια συχνά με ιστορική σημασία για τον περίγυρό τους, ή/και με αρχιτεκτονικό ενδιαφέρον, διασώζονται και αποκτούν μια δεύτερη ζωή. Κατά κανόνα τα μέλη των ΕΛ έχουν ξεκάθαρες προδιαγραφές όταν αναζητούν χώρους ακόμα κι αν δεν ικανοποιούνται πάντα οι στόχοι τους λόγω περιορισμών Διαθεσιμότητας. Κεντρικότητα και Γειτνίαση με ΜΜΜ είναι ζωτικής σημασίας στη χωροθέτηση των ΕΛ καθώς διευκολύνουν την πρόσβαση. Η Ορατότητα του επιλεγμένου χώρου επίσης βοηθάει να γίνει γνωστό το εγχείρημα στη γειτονιά του ενώ μια Πολυ-λειτουργικότητα παντός καιρού φιλοξενεί διαφορετικού τύπου και μεγέθους εκδηλώσεις σε ταράτσες αλλά και σε παράπλευρους δημόσιους χώρους, ιδιαίτερα το καλοκαίρι. Τέλος η αύξηση αλλά και επιτυχία των εκδηλώσεων-δραστηριοτήτων βάζει το θέμα της Επεκτασιμότητας. Καθώς οι περισσότερες ΕΛ στεγάζονται σε σχετικά μικρούς χώρους συχνά αναζητούν διαθέσιμο χώρο προς "προσάρτηση", κατά προτίμηση σε κοντινή απόσταση. Αυτό συνέβη στην ΕΛ Ν. Σμύρνης που αρχικά πρόσθεσε ένα κοινωνικό ιατρείο –που σήμερα δεν λειτουργεί-, και στη συνέχεια μια αίθουσα για τα πολυπληθή μαθήματά της παραδοσιακών χορών, και τα δυο πολύ κοντά στην κεντρική της βάση.

Η συνολική διαδικασία, δηλαδή η επιλογή της τοποθεσίας, η ίδρυση του εγχειρήματος, και αργότερα η λειτουργία των ΕΛ, μπορεί να αποτιμηθεί ως κατανόηση σε βάθος του πως σε δύσκολες εποχές, με περιορισμένες διαθεσιμότητες και μέσα, θα έπρεπε να διαμορφωθεί η αντίληψή μας απέναντι στους ανοιχτούς δημόσιους χώρους. Η πιθανότητα της σύνδεσης αυτής φαίνεται στην περίπτωση της ΕΛ Κυψέλης-Πατησίων-Γαλατσίου που τελικά στεγάστηκε σχεδόν απέναντι από το σήμερα ξανά παραμελημένο Πάρκο Κύπρου, έναν από τους ελάχιστους πράσινους χώρους στην περιοχή, που πριν οκτώ χρόνια κινδύνεψε από τα σχέδια του

Δήμου Αθηναίων να γίνει χώρος στάθμευσης και παρόλη την αντίσταση των κατοίκων έχασε πενήντα πέντε αιωνόβια δέντρα του, όπως μαρτυρεί η "αναμνηστική" ταμπέλα που τοποθέτησαν κάτοικοι. Αναγάγοντας το παράδειγμα των ΕΛ, ακόμα κι αν αρχικά εφαρμόζεται από ανάγκη, στην αρχιτεκτονική πρακτική, θα μπορούσαμε να καταλήξουμε πως: ο συμμετοχικός σχεδιασμός και οι κατασκευές που θα στηρίζονταν σε εύκολα διαθέσιμα και φιλικά προς το περιβάλλον υλικά, παράγουν ανοιχτούς και ελκυστικούς χώρους και μπορούν να αναπαραχθούν σχηματίζοντας τους πυρήνες ζωντανών κοινοτήτων. Για τους φοιτητές αρχιτεκτονικής όλα τα παραπάνω θα μπορούσαν να αφορούν τόσο τη θεωρητική όσο και την πρακτική τους εκπαίδευση. Μ' αυτόν τον τρόπο από νωρίς θα διαμορφωνόταν μια στέρεη κοινωνική αντίληψη στους μελλοντικούς επαγγελματίες του κλάδου.

Εναλλακτικά εργασιακά πρότυπα (και οι σωσίες τους)

2. η έμφαση που δίνουν οι ΕΛ στα εργασιακά ζητήματα τις καθιστά ιδανική πλατφόρμα για ν' ανοίξει η συζήτηση σχετικά με διαφορετικά εργασιακά πρότυπα, κοινωνικά συναφή, ακόμα και προσανατολισμένα προς νέα αντικείμενα εργασίας

Από τη δεκαετία του '90 η έλευση νέων τεχνολογιών κάνει ολοένα και περισσότερο δυσδιάκριτη τη διαχωριστική γραμμή ανάμεσα στο αναλογικό και το ψηφιακό, το πραγματικό και το επαυξημένα πραγματικό, καταλήγοντας ωστόσο σε έναν ολοένα και περισσότερο επίπεδο και ομογενοποιημένο κόσμο. Παντού οι συνθήκες εργασίας σε μεγάλο βαθμό χειροτερεύουν και στην "*αποξένωση του εργάτη-εργαζόμενου από τα προϊόντα της εργασίας του*" (Marx) για πολλούς, ιδιαίτερα νέους, προστίθεται η πίεση της ανασφάλειας και της αυξανόμενης ανεργίας που αντιμετωπίζονται πλέον σαν κάτι φυσιολογικό. Πλατφόρμες όπως η Airbnb, η Uber, μαζί με τις υπόλοιπες λεγόμενες οικονομίες διαμοιρασμού (sharing economies) έχουν σημαντική επιρροή στη διαμόρφωση ενός νέου εργασιακού τοπίου την ίδια ώρα που τα τελικά όχι και τόσο Κοινωνικά Μέσα Δικτύωσης (Social Media) έχουν δημιουργήσει μια εξαιρετικά προσοδοφόρα οικονομία προσοχής (attention economy) που πρακτικά συναλλάσσεται με αέρα κοπανιστό: δε χρειάζεται πια να έχει κάποιος μια καλή ιδέα που θα του αποφέρει κέρδος, αρκεί να γίνει ένας πετυχημένος μάνατζερ-προαγωγός του εαυτού του, και ή ίδια του η ζωή μπορεί να γίνει εργασία πλήρους απασχόλησης[1]. Την ίδια στιγμή διάφορα υβρίδια όπως τα Fab Labs και διαμεσολαβητές συλλογικής και μη, χρηματοδότησης (crowdfunding facilitators) πολλαπλασιάζονται, και χάρη στις θαυμάσιες δημόσιες σχέσεις τους εμφανίζονται και επίσημα πλέον σαν τη "Λύση"[2], και στην Ελλάδα, επαναεισάγοντας την παλιότερη ιδέα των "θερμοκοιτίδων" για νεοφυείς επιχειρήσεις που τώρα λέγονται σταρταπς (startups). Κάποια από τα πρώτα είναι αλήθεια πως έχουν τις ρίζες τους σε πανεπιστημιακά ή/και εργαστήρια γειτονιάς όμως τόσο οι τεχνολογικά προηγμένες και πιστοποιημένες υποδομές όσο και οι εξειδικευμένες υπηρεσίες τους κοστίζουν ακριβά[3]. Προφανώς παρά τον εξωτερικό "πρωτοποριακό" τους μανδύα πρόκειται για συμβατικές επιχειρηματικές ευκαιρίες ακόμα κι όταν προσχηματικά παρατηρείται περιστασιακή απεύθυνση στην "Κοινότητα".

Εκτός παρόμοιων εξελίξεων βρίσκονται όσοι παρακολουθούν τα τεκταινόμενα από θέση αδυναμίας: οι μακροχρόνια άνεργοι, όλοι όσοι απασχολούνται σε "ευέλικτες", επισφαλείς θέσεις χωρίς παροχές και αυτοί που δε μπορούν ή δε θέλουν να διαθέσουν μέσα ή τον εαυτό τους τον ίδιο στις επιταγές της αγοράς. Ο αποκλεισμός που βιώνουν τους έχει καθηλώσει –αν είναι νέοι- ή τους έχει στείλει πίσω στα σπίτια των γονιών τους, συχνά μαζί με τις οικογένειές τους, όταν είναι μεγαλύτεροι. Σε όλες αυτές τις περιπτώσεις ένας σημαντικός αριθμός ανθρώπων αφού χάσουν τις δουλειές τους καταλήγουν να ζουν κοινωνικά στερημένες, "*γυμνές*" ζωές (Agamben). Η δημιουργία των ΕΛ παρείχε σε όλους αυτούς τους ανθρώπους έναν τόπο συνάντησης χωρίς άγχος, όπου η αδυναμία τους να καταναλώσουν δεν αντιμετωπιζόταν σαν αναπηρία ή σαν λόγος καταδίκης τους σε κάποιο κοινωνικό καθαρτήριο. Αντίθετα, έρχονταν σε επαφή με μια διαφορετική αντίληψη σχετικά με τομείς όπως η (αυτό)μόρφωση και η ψυχαγωγία, και κυρίως πρακτική αλληλεγγύη σε όσους πάλευαν για την επιβίωσή τους, και στήριξη σε όσους έχοντας ακόμα δουλειές βίωναν τις συχνά αφόρητες πιέσεις ενός εργασιακού περιβάλλοντος χωρίς πια ούτε ίχνος έστω του παλιού χρεωκοπημένου συνδικαλισμού. Σαν επιτυχημένο αποτέλεσμα αυτής της διαδικασίας ενδυνάμωσης θα αναφέρω σ' αυτό το σημείο το παράδειγμα του φεστιβάλ που οργανώνει τα καλοκαίρια η ΕΛ Νέας Ιωνίας του οποίου το περιεχόμενο –συζητήσεις, εκθέσεις ζωγραφικής και φωτογραφίας, συναυλίες, παρουσίαση ιστορικών μαρτυριών- αποτελεί αποκλειστικά παραγωγή των μελών.

Λαμβάνοντας υπόψη όλα τα παραπάνω μπορεί κάποιος να υποθέσει πως η συνέργεια που παράγεται από τις δραστηριότητες των ΕΛ θα μπορούσε να γεννήσει και εναλλακτικά εργασιακά πρότυπα των οποίων η επιτυχία θα κρίνονταν με ακριβώς ανάποδα κριτήρια από τα επικρατούντα: *συνεργασία* αντί ανταγωνισμού, *διαμοιρασμός πόρων* αντί συσσώρευσης, *χτίσιμο κοινότητας* αντί εταιρικού ονόματος. Συνολικά, αντί των Σουμπετεριανών αιώνιων θυελλών "*Δημιουργικής Καταστροφής*", που "*αδιάκοπα καταστρέφουν το παλιό, αδιάκοπα δημιουργούν το νέο*", απλά δημιουργία και διάχυση της γνώσης, που στο τέλος θα καθορίσουν την κοινωνικά αναγκαία εργασία. Τώρα όσον αφορά πιθανές εργασιακές εφαρμογές, είναι γεγονός πως αρχικά η διαπιστωμένη ανεπάρκεια των διαθέσιμων συλλογικών μέσων μάλλον θα υπαγορεύσει και τα όρια των ίδιων των εφαρμογών, -για παράδειγμα, εφαρμογές σχετικές με ανακύκλωση-, βγάζοντας ταυτόχρονα στην επιφάνεια

μια διάχυτη αμφιθυμία απέναντι στη χρήση της τεχνολογίας, -ειδικά αιχμής- και των καινοτομιών. Το πρόβλημα με την καινοτομία, ιδιαίτερα στην ολοένα μεγαλύτερη, πιο βελτιωμένη και εθιστική εκδοχή της, είναι πως έχει ενσωματωθεί στην "*διαρκή τεχνολογική επανάσταση*" (Mandel) που συνιστά τον πυρήνα του ίδιου του καπιταλισμού. Σήμερα αυτή η καινοτομία φαίνεται πως μας έχει οδηγήσει σε μια αυτο-καταστροφική σπειροειδή πορεία που τείνει διαρκώς προς ένα "*ψευδο-άπειρο*" (*bad infinity*, Harvey), ωστόσο μια φυγή προς τα πίσω, προς ένα εξιδανικευμένο προ-νεωτερικό παρελθόν, δε μοιάζει ούτε πιθανή ούτε ελκυστική. Η συζήτηση λοιπόν σχετικά με το πώς ένα συμφωνημένο πλαίσιο περιορισμών μπορεί να εφαρμοστεί είναι επίκαιρη και η ερώτηση σε ισχύ: μια κοινωνικά επαναπρογραμματισμένη καινοτομία είναι εφικτή?

Αγγίζοντας τα όρια του τρόπου ζωής μας ή Οδεύοντας προς την Αποανάπτυξη;

3. τα εναλλακτικά εργασιακά πρότυπα που τελούν υπό διερεύνηση ή υπό πειραματική εφαρμογή αμφισβητούν τα όρια της κυρίαρχης διάθεσης εκμετάλλευσης απέναντι στην παραγωγή, το περιβάλλον, και τελικά τον ίδιο τον τρόπο ζωής μας

Με την επικείμενη επέλαση της Τεχνητής Νοημοσύνης, τρομακτικής και συναρπαστικής ταυτόχρονα, μπορεί να φαίνεται εκτός τόπου και χρόνου να μιλά κάποιος για "διάλυση της Καπιταλιστικής Μηχανής" (Deleuze). Ωστόσο τα αδιέξοδα που πληθαίνουν όσον αφορά τα τεράστια προβλήματα που πηγάζουν από την υπερεκμετάλλευση του περιβάλλοντος και των ανθρώπων δε γίνεται να αγνοηθούν. Η πικρή αλήθεια είναι πως ο τρόπος ζωής μας που τροφοδοτείται από μια φρενήρη κατανάλωση έχει διαφημιστεί με τέτοια επιτυχία ώστε σε μέρη του κόσμου που σπαράζονται από συγκρούσεις, φτώχεια, και την κλιματική αλλαγή, διατηρεί χαρακτηριστικά επίγειου παραδείσου, άσχετα που για την καθολική υποστήριξή του θα χρειαζόμασταν τουλάχιστον δυο πλανήτες σαν τη Γη. Μέχρι τώρα ο αντίλογος έχει εκφραστεί κυρίως με αρνητικούς όρους στη συζήτηση για την Αποανάπτυξη, -που ακριβέστερα θα έπρεπε να αποδοθεί σαν Απομεγέθυνση-, αλλά προφανώς χρειάζονται θετικά παραδείγματα για να εξαπλωθεί ένας εναλλακτικός τρόπος ζωής.

Η κατάδειξη τέτοιων παραδειγμάτων θα απαιτήσει την πλήρη δέσμευση όλων όσοι συμμετέχουν, κάτι δύσκολο σε εποχές όπου το σύνολο σχεδόν των δυνάμεων των κινημάτων εξακολουθεί να ξοδεύεται στην απόκρουση συστημικών επιθέσεων σε πολλά μέτωπα: το δικαίωμα στη στέγη, την υγεία, την εκπαίδευση, τα εργασιακά δικαιώματα. Δυστυχώς η μαζική απόσυρση στην ιδιωτική σφαίρα που παρατηρείται σε ατμόσφαιρα μετευφορικής απογοήτευσης και απάθειας παράλληλα με την ανερχόμενη πεποίθηση πως μια νέα κανονικότητα έχει ήδη εδραιωθεί, μειώνει τη γοητεία ενός νέου οράματος, μαζί και την επιθυμία για αλλαγή. Κι αυτός είναι ένας λόγος παραπάνω για να μην περιγραφεί αυτός ο καινούργιος κόσμος αποκλειστικά με όρους που αφορούν ό,τι δεν διαθέτουμε, δεν μπορούμε να συντηρήσουμε και δεν πρόκειται να ανεχτούμε άλλο.

Επίλογος

"[…]οι φιλελεύθερες δημοκρατίες, επειδή ανέχονται τα πάντα, επειδή απορροφούν τα πάντα, αχρηστεύουν οποιοδήποτε [υπο]κείμενο, όσο επικίνδυνο κι αν μπορεί να φαίνεται…"

Vila-Matas, E. (2014), ***Στο Κάσελ δεν υπάρχει λογική***, Αθήνα: Ίκαρος

Συνοψίζοντας μπορούμε να πούμε πως οι ΕΛ σε δύσκολους καιρούς προσέφεραν και συνεχίζουν να προσφέρουν τελικά πολύ περισσότερα από το άθροισμα των επιμέρους δραστηριοτήτων τους: έναν εναλλακτικό τρόπο ζωής. Με αυτή την έννοια λειτούργησαν στις γειτονιές τους σαν πυρήνες κοινωνικής αλλαγής και το άτυπο δίκτυο που δημιούργησαν πανελλαδικά λόγω της σαφήνειας αλλά και της ευελιξίας του προτύπου τους, με τη δυνατότητα του πολλαπλασιασμού τους, αποτελεί και το πιο δυνατό σημείο διάδοσης και υποστήριξης του εγχειρήματος [εικ. 2]. Όσον αφορά την πιθανότητα να προκύψουν νέα εργατικά σχήματα μέσα από τις συναντήσεις ανέργων και εργαζομένων, αυτό εναπόκειται στη διάθεση των μελών και παραμένει ανοιχτό. Στην ΕΛ Νέας Σμύρνης για παράδειγμα, υπάρχει η διατυπωμένη επιθυμία λειτουργίας ενός Καφενείου Ανέργων όταν και άμα το επιτρέψει η διαθεσιμότητα του χώρου. Στην περίπτωση ωστόσο που νέα εργατικά σχήματα θα δημιουργούνταν, δεν υπάρχει καμιά αμφιβολία πως αργά ή γρήγορα θα έρχονταν αντιμέτωπα με τα υποκειμενικά και αντικειμενικά τους όρια. Αν δεν ήταν σε θέση να διασφαλίσουν ένα ελάχιστο διαβίωσης για τους συμμετέχοντες στο σχήμα δεν θα είχαν πολλές πιθανότητες μακροημέρευσης. Αλλά ακόμα και αν "πετύχαιναν", σύμφωνα με τους καθιερωμένους όρους του κυρίαρχου συστήματος που δεν αφήνει περιθώρια για εναλλακτικές, θα μπορούσαν να αντιμετωπίσουν μέχρι και καταστολή, αν στο μεταξύ δεν ενσωματώνονταν με άλλους τρόπους. Κατά συνέπεια στην καλύτερη περίπτωση θα διατηρούσαν για κάποιο διάστημα τα χαρακτηριστικά "νησίδων ελευθερίας" περιτριγυρισμένων από τις πάντα φουρτουνιασμένες θάλασσες των Αγορών.

εικόνα 2: Αφίσες της ΕΛ Νέας Σμύρνης

Το διάσημο πια –και δυστυχώς ακόμα μοναδικό- παράδειγμα της ΒΙΟΜΕ, αν και διαφορετικής προέλευσης, αντέχει στον χρόνο γιατί η συνειδητή αντίδραση των εργαζόμενων παράλληλα με τον αγώνα τους, επέτρεψαν να διατηρηθεί ο έλεγχος στα μέσα παραγωγής και να πραγματοποιηθεί η μετάβαση σε ένα νέο, φιλικό προς το περιβάλλον προϊόν. Ακόμα και έτσι ωστόσο τελικά κρίθηκε σκόπιμο να λάβει το εγχείρημα νομική μορφή (ΚΟΙΝ.Σ.ΕΠ.), έστω και τυπικά εντός του συστημικού πλαισίου, για να εξασφαλίσει τη βιωσιμότητά του[4]. Ενώ αυτή η ενέργεια ήταν απαραίτητη στρατηγικά την ίδια στιγμή καταδεικνύει με τον πιο σαφή τρόπο τα περιθώρια ανοχής που παραμένουν ελάχιστα όσο δεν αυξάνονται τα εναλλακτικά παραδείγματα[5]. Είναι λοιπόν παραπάνω από κρίσιμα ο πολλαπλασιασμός, η διάχυση και τελικά η αντοχή στον χρόνο των παραδειγμάτων που θα συμβάλλουν με τη δημιουργία χειραφετημένων συνειδήσεων ως παρακαταθήκη στον μελλοντικό σχεδιασμό μιας άλλης κοινωνίας βασισμένης σε ένα αντίθετο από το τρέχον κυρίαρχο αξιακό σύστημα.

Αναφορές - Ενδεικτική Βιβλιογραφία

Γεωργακοπούλου, Φ. (2015), ***Αυτο-διαχειριζόμενα Κοινωνικά Κέντρα ως Αντι-δομές***, radiobubble, [web radio συζήτηση]. Διαθέσιμο στο: https://www.deplaced.gr/wp-content/uploads/2017/05/stekia-radiobubble.mp3

Ευθυμίου, Κ. (2014), ***"Εργατική Βοήθεια" και "Κοινωνική Αλληλεγγύη". Δυο παραδείγματα ταξικής αλληλέγγυας δράσης στην Ελλάδα του Μεσοπολέμου***, Αθήνα: Οι Εκδόσεις των Συναδέλφων

Κατσορίδας, Δ. (2016), ***Εργατικός έλεγχος – Κοινωνικοποίηση - Αυτοδιαχείριση***. Αθήνα: Οι Εκδόσεις των Συναδέλφων

D'Alisa, G., Demaria, F., Kallis, G., ed. by, (2015), ***Degrowth: A Vocabulary for a New Era***, Oxford: Routledge

Harvey, D. (2016), ***Bad Infinity and the Madness of Economic Reason***, [online lecture from the Series "Marx and Capital: The Concept, The Book, The History"]. Διαθέσιμο στο: https://www.youtube.com/watch?v=cehxlTrzDiA

Lambert, G., ***What the Earth Thinks***. Buchanan, I. and Lambert, G. ed. by, (2008), *Deleuze and Space, (Deleuze Connections)*, Edinburgh: Edinburgh University Press, pp. 220-239

Mandel, E. (1967), ***An Introduction to Marxist Economic Theory. Chapters I, II, III***, [online]. Διαθέσιμο στο: http://www.ernestmandel.org/en/works/txt/1967/intromarxisteconomic/index.htm

Schumpeter, J. (1942), ***Capitalism, Socialism and Democracy***, [online]. Διαθέσιμο στο: http://cnqzu.com/library/Economics/marxian%20economics/Schumpeter,%20Joeseph-Capitalism,%20Socialism%20and%20Democracy.pdf

Πηγές εικόνων

[εικ. 1] Φωτεινή Γεωργακοπούλου (σύνθεση από αφίσες στα Εξάρχεια)
[εικ. 2] Φωτεινή Γεωργακοπούλου (σύνθεση από αφίσες της ΕΛ Ν. Σμύρνης)

τελευταία ημερομηνία επίσκεψης ιστοτόπων: 16/10/2017
για περισσότερες πληροφορίες σχετικά με τις ΕΛ και συμπληρωμένα ερωτηματολόγια βλέπε APPENDIX:
για περισσότερο οπτικό υλικό και παρουσίαση στα αγγλικά βλέπε την αφίσα:
https://www.deplaced.gr/workers-clubs-in-athens/

Ευχαριστώ πολύ:
τον Δημήτρη Ζ. από την ΕΛ Ν. Σμύρνης, την Αγγελική Β. και τον Αντώνη Λ. από την ΕΛ Ν. Ιωνίας, και τις Άννα Κ. και Λένα Μπ. από την ΕΛ Πατησίων-Κυψέλης-Γαλατσίου

---

[1] https://www.theguardian.com/technology/2017/oct/24/instagram-influencers-hurtful-messages-sadism-famous
[2] https://left.gr/news/thetikes-entyposeis-apo-tin-episkepsi-toy-prothypoyrgoy-sto-impact-hub-ti-lene-ekprosopoi, http://www.efsyn.gr/arthro/i-agora-tis-kypselis-xanavriskei-zoi. Γενικά παρατηρείται μια τάση να παραχωρηθούν από το πρώην "κοινωνικό" κράτος όχι μόνο στις ΜΚΟ αλλά και στα νέα οικονομικά μορφώματα τομείς που παλιότερα ανήκαν στο δικό του πεδίο ευθύνης. Στην περίπτωση της αποκαταστημένης Αγοράς Κυψέλης να υπενθυμιστεί πως ο ίδιος ο Δήμος Αθηναίων τον Αύγουστο του 2012 έστειλε τα ΜΑΤ να σφραγίσουν τον χώρο κάνοντας έξωση στις ομάδες πολιτών που τον χρησιμοποιούσαν για χρόνια
[3] https://fablabbcn.org/fab_academy.html, και: http://athens.impacthub.net/en/membeships/
[4] http://www.ert.gr/eidiseis/ellada/kinonia/1i-ekthesi-kinonikis-ke-allilengyas-ikonomias-apo-1-eos-3-noemvriou/
[5] https://left.gr/news/m-anagnostoy-viome-pame-kala-ki-ayto-den-aresei-se-orismenoys